

megkívánják, hogy az állami jogrend fennálljon, mert ezen nyugszik személyi- és vagyonbiztonságuk.

Azonban az állam polgárainak csak a külső cselekedeteit ellenőrzi. Vigyáz arra, hogy a külső cselekedetek a törvény paragrafusaihoz igazodjanak, s evvel a törvény be is töltötte hivatását, ami abban áll, hogy a rossznak útjába álljon, a bűnt megakadályozza s az állam rendjét biztosítsa. Ha ezen túlmegy, s a polgárok egyéni-, hitbéli- és lelkiismereti kérdéseibe avatkozik, átlépte hatáskörét. Az erényes élet ápolása, az erkölcs fejlesztése nem tartozik sem az állam sem az irott törvények feladatai közé.

A történelem folyamán heves harcok folytak az állam és egyház közti viszonyt illetőleg. Ezeknek a küzdelmeknek főforrása és magyarázata abban keresendő, hogy az erkölcs és a jog fogalma nem állott tiszta világításban az emberek előtt. Egyszer az erkölcs címén akartak érvényt szerezni a jognak, máskor a jog alapján igyekeztek erkölcsi életet teremteni. Ilyenkor az egyház az állam jogkörébe avatkozott, vagy viszont az állam az egyház feladatait akarta elvégezni. Ez a határsértés volt az oka azoknak a heves összecsapásoknak, amelyek a pápák és világi uralkodók között a multban történtek, s ezekből származtak azok az elkeseredett harcok, amelyeket a középkorban az államok és az egyház egymással vívtak.

Az ujkorban megfordult a helyzet. Most a jog nevében akarják az erkölcsöt kormányozni. A modern államok totalitásra törekednek. Azt hiszik, hirdetik és gyakorolják, hogy az állam a lélek dolgaiba is döntőleg befolyhat, hogy a jog hivatása a lelki élet irányítására is kiterjed. Ebből a zavaros helyzetből foly az, hogy egyik állam az embernek Istenben való hite ellen veszi fel a harcot, a másik a lelkiismereti szabadság eltiprásával akar érvényt szerezni hatalmának. A magánéletben is abból származik a legtöbb zavar, ha az emberek egymás dolgaiba beleavatkoznak. A mai élet sokféle bonyodalmának egyik főoka az állam és egyház, a jog és erkölcs emez összezavarása.

Nem is olyan könnyű a kettő között éles határvonalat húzni. A jog is fejlődik. Ez a fejlődés a jog külső kifejezésében: a törvényekben is mutatkozik. Az ókori talió-törvény ma sokkal szeledebb alakban nyilvánul. Sőt a modern törvény már egészen az erkölcsi magaslatoakat keresi. A bűnössel szemben nem a megtorlást tekinti a főszempontnak, hanem a megjavítására igyekszik.

De mégis bármennyire törekszik az erkölcs mngaslatait elérni, az előcsarnokban meg kell állania és megelégednie avval, ha az emberek külső magatartását tudja szabályozni. A jog parancsolatai többnyire tiltó parancsolatok, melyeknek hivatása az, hogy a rossztól távollartsanak. Azonban az erkölcs ennyivel meg nem elégedhetik. Az erkölcsi világban a rossznak elkerülése erénynek nem tekinthető. „Ne cselekedd azt, amit nem akarsz, hogy veled cselekedjenek,” ezt mondja az írott törvény. De az erkölcsi törvény azt kívánja, „tedd azt másokkal, amit akarsz, hogy veled is tegyenek.” Az igazságosság a mindennapi életnek egyik legfőbb törvénye. De a pusztá igazságosság alapján még sem állhatna fenn a társadalmi rend.

A törvények erejében van az államok biztonsága. De hát vajjon a rideg törvények elég biztosítékul szolgálnak-e az államok fennmaradására? Ahol az erőszak és fegyveres hatalom az egyetlen biztosíték: ott nincsen meg az állam igazi „támasza és talpköve.” Ez csak a „tisztá erkölcs” lehet. Szóval legyen a jogélet bármilyen fejlett, a törvényhozókat vezesse bármilyen nemes szándék: mégis a törvények uralmát az erkölcsi erők biztosíthatják.

De még egy másik veszély is fenyegeti a törvényt, ha azt erkölcs nélkül akarjuk gyakorolni. A törvény betűje és szelleme nem mindig fedi egyik a mását. Már Jézus megmondta, hogy a betű öl. A betűhöz való ragaszkodás, akárhányszor a törvény szellemével ellenkező eljáráshoz vezet. Ami törvényes, az nem mindig erkölcsös is. A jogi igazság nem egy az erkölcsi igazsággal. A joghoz való merev ragaszkodás akárhányszor az erkölcstelenség hátrába megyen át. Parker, a híres unitárius prédikátor egy szép beszédben fejtette ki, hogy sokszor a törvény betűjéhez való ragaszkodás bűn. A „*summum jus summa injuria*” régi elvét a mindennapi élet gyakran beigazolja. A Biblia is azt mondja: „Ne légy felettébb igaz.” A farizeusi törvénylisztelel ellenkezik az erkölcs törvényeivel. A törvény minden pontjának betöltése sem emel istenországba polgárai közé.

Milyen rideg és élettelen világ volna az, ahol az emberekből kihalna minden magasabb erkölcsi érzés s csupán a törvény paragrafusai irányítanák cselekedeteiket. Itt az emberek nem bánának egyik a másikat, nem vennék el a másét, mindenki önmagának és önmagáért élne. De hova lennének egy ilyen társadalomban a közügyek munkálása, a szeretet jótéteményei, az áldo-

zatkészség erénye, a hűség és önfeláldozás cselekedetei? Mi maradna meg a népek, nemzetek és egyházak történetéből, ha ki-
vennők belőle a hősök mártírságát, az apostolok lángolását, a
proféták eszményeit, a költők szárnyalását s a léleknek az előirt
törvényeket messze túlhaladó erkölcsi cselekedeteit? Mi lenne az
embernek értéke, ha mindent csak a törvény büntetésétől való fé-
lelmében cselekednék s mint lélek nélküli gép a paragrafusok
szűk korlátai között morzsolná le egyhangú és örömtelen életét?
A jognak és a törvénynek ez a rideg világa csak olyan lenne,
mint a kihalt téli természet, amelyben nem nő a fű, nem illatoz-
nak a virágok és a nagy, egyhangú némaságot a madarak vidám
éneke nem zavarja meg. A törvény erkölcs nélkül csak gépeket
és rabszolgákat teremt. A törvény a külső cselekedetekre, míg az
erkölcs a belső érzületre fekteti a fősúlyt.

Azonban az emberbe bele van oltva a szabadság vágya, a
haladás és fejlődés ösztöne, amit ideig-óráig el lehet fojtani, de
teljesen megsemmisíteni nem. Mint az élet és termékenység csirái
útat törnek maguknak a föld kérgén keresztül, hogy az áldott nap
fényére jöhessenek: úgy tör utat magának az emberi lélek a tör-
vény betűjén keresztül mindannyiszor, valahányszor az lelkiismerete
elébe korlátokat emel. Törvénynek és az emberi lelkiismeret-
nek ebből az összeütközéséből születnek az élet nagy tragédiái,
amelyek az emberiség legjobbjait máglyára, vérpadra, keresztre
vagy bitófára juttatják. A törvény előtti egyenlőség jogi elvéből
következik, hogy a gyilkosok, betörők és árulók egy börtönbe ke-
rülnek a szabadság hős bajnokaival, az eszménység apostolaival
és az emberiség jobb jövőjéért lángoló munkásokkal; hogy Jézus,
az istenországának elszánt bajnoka, együtt függ a kereszten
Barabbással, a tolvajjal. De az ilyen tragikus hősök azok, akik
megjelölik a jövő haladás útjait, akik jelzik a hajnal közeledését
s akik áldozataik által nemcsak egy jobb erkölcsi világ úttörői,
hanem előkészítik a jog határainak szélesbitését és a törvények
nemesbitését is. A fejlődés és haladás mindig áldozatokat kíván,
de az áldozatok véreből áldás fakad a következő nemzedékre.

Azonban, bár a jog korlátozza az emberi szabadságot, s bár
a törvény ilyen nehéz és visszas helyzeteket teremt, mégis szük-
sége van ennek a világnak a jogra és törvényre. Mint az óra
szerkezetében az ingának nagy szerepe van, mert az óra pontos
járását szabályozza: úgy a törvény is a tulmerész és kalasztrófá-

kat előidézhető reformokat mérsékeli. A tömegek nehezen mozognak. A hajnalcsillag megjelenése után még későre mutatkozik a napnak világosságot szóró korongja. Mint a gyümölcsnek időre van szüksége, hogy megérjék: úgy az új eszmék is csak akkor szolgálják a valóságban a haladás egyetemes törvényét, ha a lelkek arra meg vannak érve. Mint a természetben, úgy a lelki életben sincsenek merész ugrások. Az ok és okozat szorosan kapcsolódik egymáshoz. A jövőbe világító eszmények csak lassankint válnak a való élet igazi értékeivé. A törvény időt nyújt a közönséges lelkeknek a föleszmélésre. Jézus is avval köszöntötte a világot: „Nem azért jöttem, hogy a törvényt eltöröljem.“

Bármilyen áldásos legyen a törvény e földi élet szempontjából, az mégis csak emberi alkotás emberek részére. Minél több és szigorubb törvény válik szükségessé, annál távolabb vagyunk istenországától. Ellenben az erkölcs isteni parancsolatokon alapszik. Ha minden ember fel tudna emelkedni az erkölcs eme magaslataira, akkor feleslegessé lenne minden világi törvény. Az első keresztényekről azt írják, hogy a törvénynek engedelmessé, de cselekedeteik a törvények fölébe emelték. Az igazi keresztény ilyen törvény fölötti életet él. Többet tesz, mint amit a törvény követel. Ebben az önkénytes szolgálatban van az igazi szabadság. Ebben van a keresztény erkölcs lényege: „Aki kényszerít egy mérföldre, menj el vele kettőre.“ Így emelkedik az erkölcs világa a jog világa fölé. De mégis, ha a kettő között összeütközés keletkezik, akkor elsőbb az Isten törvénye, mint az embereké; mert „inkább kell Istennek engedelmessé válnunk, mint az embereknek.“ Ezek az isteni törvények nincsenek paragrafusokba szedve, azok megtartását a rendőrség nem őrzi ellen; áthágásukért külső büntetés nem jár; de azért halálosan kötelező törvények. Ezek teljesítésétől függ az ember belső békéje, lelki nyugalma. Ez az a legfőbb jó, mit a világ nem adhat, de el se vehet tőlünk. Ezért a lelki jóért mondtak le az emberiség legjobbjai a földi élet legföltettebb kincseiről. Akkor és ott jön el az istenországa, ahol és amikor a lelkiismeret lesz az egyetlen bíró az emberi cselekedetek fölött.

Vári Albert.

A keresztény vallás jövője.*

Tudatosan választottam előadásom címéül és tárgyául a keresztény vallás jövőjét. A világháboru utáni kereszténységet hatalmas veszedelem fenyegeti. A hatalmas Németország először a zsidóságnak izent háborut és eltávolított hazája földjéről rendkívül sok értékes zsidót. Azután a keresztény egyházak következtek. A Luther hazájának többé nem kell sem a Luther vallása, sem más keresztény vallás, talán szintén azért, mert alapítója Jézus, zsidó volt.

Olaszországban a vallás teljesen háttérbe szorult az állam-érdek mellett. A vallás is épp mint az egész alája van rendelve fascismusnak. Sem egyéni vélemény, sem egyéni hit nem talál teret. Ha nem csalódunk, amióta a pápa a vatikán körül egy kis önálló országhatárt kapott, azóta oda visszavonult és a fascista állam célja kizárólag a világi uralom egységének biztosítása, nem törvén semmi ellenállást.

A spanyol beháboru — független bírálók szerint — annak a papuralomnak a következménye, amely a legkeményebb eszközökkel elfojtott minden szabad gondolatot és a haladás legkisebb megnyilvánulását.

Majdnem száz éve mondotta egyik legjelesebb spanyol tudós és bölcsész Castelar Emil egyik parlamenti beszédében: a katolikus egyház újabb viszályokat és bonyodalmakat fog okozni az országban, ha továbbra is önhatalmu állam lesz az államban; ha népünk nyakára nehezedik az inkuizitio, mely az értelmiséget korlátozza; minden szellemi életet megbénít, enervál és megölni igyekszik.

A nagy szónok Castelar nem ért célt, nem tudta elválasztani az egyházat az államtól. Lám, ma ugyanabban az államban már

---

* Előadatott Dicsőszentmártonban Gvidó Béla 50 éves lelkeszi jubileuma napján, 1937 november 14-én d. u. tartott vallásos ünnepélyen.

másfél éve dul a testvérharc, mert a hit — az egyházi hit védői nem engedik szabaddá a lelkiismeretet, hogy teremtsen magának olyan országot, mely nem a világból, hanem az égből, Isten lelkéből való.

Az International titkára Dr. Faber a f. évben Bosztonban azt mondta: az egyházak előtt két lehetőség van: vagy szembeszállnak az állammal, vagy keresnek új utat, módot a kibontakozásra. Ha az elsőt választják az államhatalom elsöpri, mint Oroszországban. Ha megfelelő tapintattal és bölcseséggel igyekeznek védeni és megtartani azt, ami van, talán célt érnek. Ő, aki szoros kapcsolatban van az európai országok vezetőivel, tehát jól van tájékozva, szomorúan jósolja, hogy Európában a haladó civilizáció lassan megszűnik és bekövetkezik a nagy süllyedés.

Minthogy az egyházak látják a helyzetet és érzik a veszedelmet, ahelyett, hogy tovább harcolnának a felvilágosodás, a föltárt hitigazságok, a tudományos eredmények mellett, mind jobban közelednek az orthodoxia felé: Angliában a hatalmas angol katolikus egyház gazdag tagjai nemcsak kacsintgatnak a külső diszben pompázó katolikus egyház felé, hanem be is lépnek, ami sajnos bizonyítja, hogy nem hitre, nem is vallásra van szükségük, hanem üres külsőségekre.

Ennek következménye az, hogy Németországban Barthnak a misztikus felé hajlása és a szabad gondolkodás elfojtása körül kifejtett elméletei, majdnem általános felkarolásban részesülnek.

A szovjet, vagyis Oroszország birodalmában az uralkodó keleti egyház templomaival és papjaival együtt megszűnt. Vallásról mi távol állók nem tudunk. Annyi látszik, hogy a keresztény vallás elveszítette talaját. Helyébe lépett a kommunizmus. Ez a szó nálunk nem vallást, hanem államellenes új népmozgalmat akar jelenteni, de a valóság a legkeményebb egyeduralom, a fegyver szuronyai között mindenki ellen, aki nem hódol a parancsnak. A következmények minden hírlapolvasó előtt ismeretesek: legjobb esetben száműzés vagy Szibéria, de általában tömeges kivégzés a legfelsőbbektől le az alantas alkalmazottakig. Tájékozást nyújt e rendkívül érdekes és izgatónan kegyetlen ügyben egy orosz történelem tanár, aki magát nem meri megnevezni.

Igy ír: Az orosz kommunizmus nem az, aminek Lenin szánta. Nem is a Marx-féle szociológia, hanem egészen új valami, be rendezkedve határtalan agitációra a néptömeg lélektana alapján.

Az orosz nép a miszticizmusra, ezzel együtt a babonás hitre hajlandó. Az orosz kommunizmus a vagyonos osztály ellen indult, tehát osztályharcot hirdetett, s ezzel az eredeti gondolat átalakult politikummá és tört, rontott kegyetlenül, mint minden háború. Egészen valószínű, hogy a vezérek elhitték a tömegekkel, hogy helyesen járnak el, elhitték, hogy nekik engedelmeskedni kell és végrehajtani a parancsot, tehát az eredetileg ideálisnak látszó gondolat parancsrendszerre alakult, mellyel szemben minden önálló kezdeményezés, sőt még önálló gondolkodás is megszűnt.

Nehéz elképzelnünk, hogy vajjon ez a nép gondolt-e, gondol-e boldogságra, amire mi alapítjuk életünket és reményünket? Tulvilági életre aligha.

Anélkül, hogy tovább kísérnők ezt az érdekes tárgyat, ismeretlen írónknak feljegyezzük egy figyelmeztetését: a római birodalom a kereszténység ébredésekor óriási világhatalom volt, az új hitmozgalmat el akarta fojtani az oroszánok vermében és a börtönökben, de a keresztény vallás él és élni fog, ellenben a nagy birodalom már régen letűnt.

Hazánkban a keresztény egyházak: görögkeleti, görög katolikus, római katolikus, protestáns és részben a baptista egyházak fennállását és hitéletét a törvény védi és biztosítja.

Ez áttekintő szemlélet után előttünk áll a kérdés: hát mi unitáriusok tudunk-e szerepet vállalni a vallás jövője érdekében. Minthogy a vallás, vagyis az egyház, mint önmagában álló szervezet vállalja az ember földi és földöntúli boldogsága biztosítását, vajjon az unitárius vallás megtud-e felelni ennek a magas szto feladatnak? A kérdésre igennel csak az tud felelni, aki e vallás lényegét, s az emberhez és Istenhez való viszonyát ismeri. A vallás, mint hit az emberi lélek eredeti, veleszületett, vele élő és vele módosuló eleme. A lélek élete és fejlődése, bibliai nyelven szólva, tökéletesedése, adva és biztosítva van azáltal, hogy táplálkozni akar, mert növekedni vágyik. A lélek fürkészi az isteni élet titkait, a lélek készen áll a rejtett és kijelentett titkok befogadására s lénye szerkezeténél fogva, tovább terjesztésére, mert tudja, hogy ő tagja Isten országának, mert megmondattott, hogy istenországa tibennek van.

Mi unitáriusok közel érezzük magunkat a tökéletes lélekhez, Istenhez, mert tudjuk, hogy Isten kiválasztottja vagyunk, ami azt teszi, hogy Isten magához fogadja a benne bízokat. Az unitárius

vallás nem speculativ, nem elméletek összetételéből, hanem Istenben vetett bizalomból származott. Ennek tulajdonítható, hogy oly nagy odaadással ragaszkodik tanító mesteréhez Jézushoz, mert ő az egyedüli, aki elvezeti az égi Atyához, mert ő az élet, az út és az igazság.

Az unitárius vallásnak nem volt és nincs szüksége dogmára, mert aki hisz Istenben, az már a hit erejénél fogva vallásos, ő Isten gyermeke, aki lelke által megismeri és szívérzése útján megtisztítja hitét, látja Istenét, felfogja, megérti és követi parancsait.

A régi, de az újabbkori unitáriusok is kényszerítve voltak, hogy írott hitvallásokra támaszkodjanak, nemcsak mert mások azokban találták vallásuk erősségét, hanem azért is, mert az ember szokva van ahhoz, hogy gondolatát szavakba öntse s írásba foglalja.

Az unitáriusok Isten egyszülött és tulajdon fiában a büntőtől és haláltól megváltójukat szemlélték. Nem vére kiontására tekintettek, hanem az emberiség javáért vállalt és végzett szabadító munkájára. Megszabadította a halál félelmétől, a pokol szenvedéseitől és visszatérítette önmagához. Azt kellett megtudni, hogy Isten nem a holtaknak, hanem az élőknek Istene. Az unitárius vallás az élet vallása. Aki ebben a hitben él, Istenben él és Isten lelke ő benne.

Minthogy ez azt jelenti, hogy minden ember saját üdvének és boldogságának szerzője és biztosítója, vajjon van-e szüksége papra, templomra és az egyház által nyújtott segítő és üdvözítő munkára?

Igennel felelünk. Az ember lelkének eledelre és italra van szüksége. A régiek azt tanították, hogy Isten választott magának szószólókat, kik az ő akaratát megismervén, azt hirdették. Ennél is többet hittek: azt, hogy Isten inspirálta, vagyis saját lelkét lehelle az alkalmasnak talált közbenjárókba. Ezt ma is hisszük és hirdetjük, hogy minden ember lelkes lény, felruházva Istennek minden jóra vezérlő lelkével, tehát egyesek helyett mindenek részeseülnek a kiválasztásban és az elhívásban, de valamint a kemény és a hatalmas tölgyfának számos rügye alszik, sokszor egész élet ideje alatt, úgy az ember lélekcsirái is. Ezeknek a fölébresztésére, növelésére és tökéletesítésére vannak elhiva és előkészítve a papok.

Az ember Istenhez vágyódik, de miként a kisgyermeknek a tápláló anyatejet, az embernek is kínálni kell és nyújtani kell a

lélek eledelét. Erre legalkalmasabb hely a templom, hol a papot várja az istenigéje hirdetésére épült szószék.

A mai ember már föl van szerelve az ismeret és a tudás gyarapítására számtalan segítő eszközzel: a közmívelődés hajlékával, a vallást hirdető lapokkal, a gyakori felvilágosításokkal.

E helyen legyen szabad rámutatnom arra a történelmi tényre, hogy mi unitáriusok már fél százesztendővel ezelőtt bátorsággal hozzakezdettünk népünk társadalmi míveléséhez a Dávid Ferenc Egyletben. Nem féltünk a világosságnak semmi fényétől. Nem ijedtünk meg a kisleánytól vagy az ifjutól, aki a templomba magával hozta és előadta a költő versbe foglalt gondolatait. Mi Jézust és Pált követve a Máriákat és Priscillákat Isten követeinek tekintettük. Hittük és hisszük, hogy a jó cselekedetek Isten akaratának megvalósítói az emberek földi boldogsága biztosítására. A régi latin közmondással tartunk: aki dolgozik, imádkozik.

Mi unitáriusok hitünket legdrágább kincsünknek tartjuk. Ehez ragaszkodunk, s ezt szeretjük, mint édesanya gyermekét, mint az ifju az életét, mint a hitves az élettársát. Ezért hisszük, hogy jövője biztosítva van...

Dr. Boros György.

IRODALOM.

Vári Albert: „Bibliai képek az újszövetségből“. Kis 8° 94 old. 1937. II. kiadás.

A középiskolák II-ik osztálya részére írott, bibliai képekkel és Palesztina térképével illusztrált tankönyv II-ik kiadása megjelent. Kapható az Unitárius Iratterjesztőnél. Ára 20 lej.

Szent-Iványi Sándor: „Dávid Ferenc és a tömeg“ (Tömeglélektani tanulmány). Kolozsvárt, 1937. 8° 19 old.

Mint a Ker. Magv. füzetek c. sorozat 22. száma jelent meg csinos kiállításban Szent-Iványi Sándor fenti tanulmánya, mely Dávid Ferenc egyéniségét a lélektan segítségével új oldalról világítja meg. Hasznos és tanulságos olvasmány. Kapható a szerzőnél.

Szentmártoni Kálmán: „Gromo, János Zsigmond testőrkapitánya új megvilágításban“. Kolozsvárt, 1937. 8° 22 old.

János Zsigmond életrajzának jeles írója különnyomatban is megjelentette fenti érdekes tanulmányát, mely folyóiratunk f. évi utolsó két számában jelent meg, melyben nagy felkészültséggel utasítja vissza azokat a ráfogásokat, melyekkel a jeles fejedelem történelmi egyéniségét meghomályosítani akarják. Ez a „Ker. Magv. füzetek“ c. sorozat 23. száma. Melegen ajánljuk olvasóink figyelmébe. Ára 20 lej.

Jakab Elek élet- és jellemrajza. Az Unitárius Irodalmi Társaság Dr. Ferenczy Géza elnök által kitűzött pályadíj mellett kétszer hirdetett pályázatot „Jakab Elek élet- és jellemrajzá“-nak megírására, különös tekintettel munkásságának unitárius vonatkozásu jelentőségére. A kétszeri pályázat eredménytelen maradt. Ezért Dr. Gál Kelemen bizta meg a Társaság a mű megírásával. Amint azt már jeleztük, a munka készen van. Már a kézirat a nyomdában van. Terjedelme 12—13 nyomtatott iv lesz. Dr. Gál Kelemen előfizetési felhívást bocsátott ki. Ára 120 lej, bolti ára 150 lej lesz. Felhívjuk olvasóink figyelmét e felhívásra s a magunk részéről is kérjük, hogy minél többen csatlakozzanak az előfizetők sorába.